

СПОЖИВЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Сучасний суспільно-економічний розвиток України вимагає формування широкої інформаційної бази для прийняття управлінських рішень. Невід'ємною складовою їх інформаційного забезпечення є різноманітні просторові дані, в інтерпретації та аналізі яких географічна наука відіграє провідну роль. В умовах розвитку ринкової економіки та ринкових механізмів управління збільшилось значення споживчого фактору, тому на сьогодні є актуальним проведення досліджень в галузі географії споживання. Географічний підхід до вивчення процесу споживання може надати інформацію для організації збуту продукції, підвищення рівня життя населення, оптимізації природно-ресурсного споживання при переході до збалансованого розвитку.

За останні роки опубліковано багато робіт вітчизняних авторів, в яких розглядаються питання споживання населення, але більшість із них розглядає суто економічну сторону проблеми. Серед робіт радянського періоду в галузі географії споживання слід відзначити роботи О.Г. Липко, Ф.С. П'ятакової, Є.І. Калмуцької [2]. Ці роботи були присвячені питанням територіальної організації споживання СРСР, Української та Молдавської РСР. Після здобуття Україною незалежності географічний аспект споживання вивчався в роботах М.І. Фащевського, О.П. Садовника в рамках територіальної організації життєдіяльності населення. В Росії питаннями географії споживання займається Т.М. Калашников [1]. Проблеми збалансованого розвитку і якості життя вивчаються в роботах Л.Г. Руденко, І.В. Гукалової; територіальної організації споживання продуктів харчування – О.В. Коц'ї, Л.Г. Ліпич.

Однак дослідження географічних аспектів споживання в умовах незалежності України потребує окремого всебічного огляду територіальної структури та рівня споживання, визначення чинників формування споживання та особливостей їх взаємодії, споживчого потенціалу.

Здійснення комплексного дослідження географічних аспектів споживання вимагає певного розширення понятійно-термінологічного апарату галузі, розробки та впровадження нових кількісних та якісних показників. Метою досліджень, результати яких викладені в статті було комплексне дослідження географії споживання України з позиції аналізу просторової диференціації чинників, які впливають на формування рівня споживання. Завдання дослідження полягає в розкритті головних особливостей географічної диференціації споживання в Україні шляхом аналізу регіонального споживчого потенціалу, розробці методики виміру регіонального споживчого потенціалу та його територіальних особливостей, дослідженні закономірностей та перспектив формування територіальної диференціації рівня споживання в Україні.

Географія споживання вивчає територіальні особливості та закономірності в рівні та структурі споживання населення, які формуються під впливом багатьох факторів природного, соціального та економічного характеру. Одним із найважливіших показників, які характеризують споживання є його сумарний рівень, що відображається у кількості спожитих благ. Показники рівня споживання залежать від значної кількості факторів, сумарний вплив яких визначає ступінь привабливості території для здійснення процесу споживання. Для виміру ступеня привабливості запропоновано поняття споживчого потенціалу, який характеризує наявність можливостей для споживання продукції в регіоні. Можливості регіонального споживання лімітуються багатьма факторами, основні групи яких представлені на рис. 1. Сюди відносяться макроекономічні, зовнішньоекономічні, демографічні, соціально-економічні та торговельні показники.

Для виявлення основних факторів, які мають найбільший вплив на формування рівня споживання було застосовано метод кореляційного аналізу, під час якого були виявлені коефіцієнти кореляції Пірсона між факторними статистичними показниками та рівнем витрат населення у 2003 році. За результатами аналізу майже для всіх факторів були виявлені достатньо високі значення коефіцієнту кореляції. Відбір показників проводився за принципом врахування фактора з найбільшим показником коефіцієнту в групі, факторів з коефіцієнтом більше 0,95, факторів підвищеного значення (кількість населення в регіоні). За цією методикою були відібрані 9 факторів: приріст населення, роздрібний товарообіг, кількість малих підприємств, доходи населення, торгова площа, внутрішньодержавна міграція, кількість прямих іноземних інвестицій в регіон, кількість населення, кількість звільнених, як фактор економічної активності населення. Найбільший коефіцієнт кореляції Пірсона має фактор приросту населення, який майже дорівнює одиниці.

Після відбору основних факторів було проведено нормування значень для приведення даних до єдиної розмірності [3]. Для нормування були використані наступні формули:

Для показників - стимуляторів, зростання яких сприяє збільшенню індексу споживчого потенціалу:

$$Y_{ij} = Z_{ij} - Z_{j \min} / Z_{j \max} - Z_{j \min}, \text{ де}$$

Z_{ij} - значення і-го показника в j-м регіоні;

$Z_{j \min}$ - мінімальне значення і-го показника в j-м регіоні;

$Z_{j \max}$ - максимальне значення і-го показника в j-м регіоні;

Для показників – дестимуляторів, зростання яких сприяє зниженню індексу споживчого потенціалу:

$$Y_{ij} = Z_{j \max} - Z_{ij} / Z_{j \max} - Z_{j \min}$$

Розрахунок внеску кожного фактору до зазначеної суми, тобто власне ваги і-го фактору (аспекту споживчого потенціалу) у загальній моделі визначається за матрицею коефіцієнтів кореляції. Інтегральна формула розрахунку індексу споживчого потенціалу має вигляд:

$$I_{ij} = \sum Y_{ik} * W_{ik}, \text{ де}$$

Y_{ik} - нормований і-й показник індексу споживчого потенціалу в j-м регіоні;

W_{ik} – вага, з якою і-й показник враховується при розрахунку інтегрального показника.

За результатами розрахунків були отримані значення індексу споживчого потенціалу для 24 областей та АР Крим [Таблиця 1]. При цьому фактори внутрішньодержавна міграція та кількість звільнених враховувались як дестимулятори. Найбільший споживчий потенціал – більше 3 мають Київська, Дніпропетровська, Донецька, Харківська області. Це пов'язано зі столичним статусом Київського регіону, а також значним людським, промисловим та природно-ресурсним потенціалом східних областей України. Найменший споживчий потенціал мають Кіровоградська, Сумська та Чернігівська області – біля 1,1. Це пов'язано з низькою густотою населення, перевагою аграрного сектора в структурі економіки, складними соціально-економічними проблемами в зазначених областях.

В результаті аналізу картосхеми рис. 3 за сукупним споживчим потенціалом виділяються східні області України, Київська область, на півдні – Одеська та АР Крим, на заході – Львівська. Низький споживчий потенціал є характерним для центральних та північних областей України, областей Карпат і Поділля.

Для проведення районування України за показниками споживчого потенціалу було здійснено інтерполяцію значень потенціалу відносно географічних центрів областей [рис. 2]. За даними картосхеми найбільший стрибок між значеннями відбувається по межі значення 2,1. Відносно цього показника можливо проведення районування території України. Для уточнення тяжіння деяких областей був проведений міжобласний кореляційний

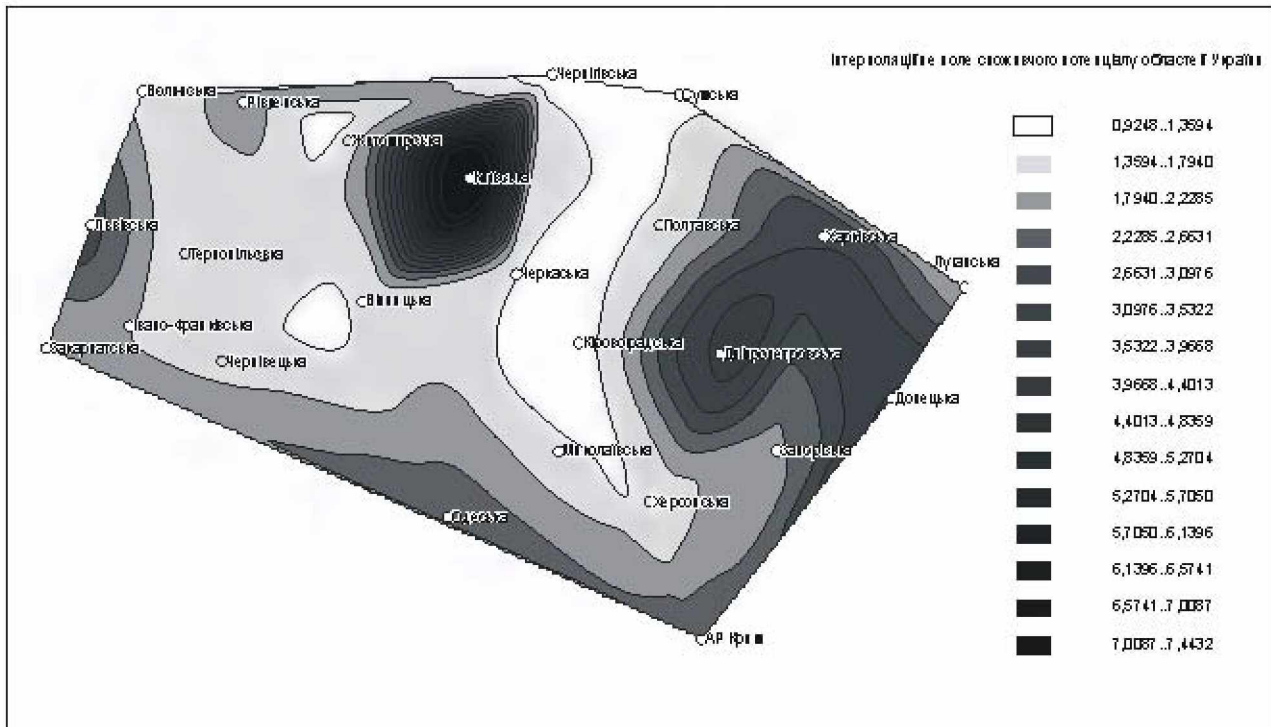

Рис. 2. Розподіл поля індексу споживчого потенціалу по областях України

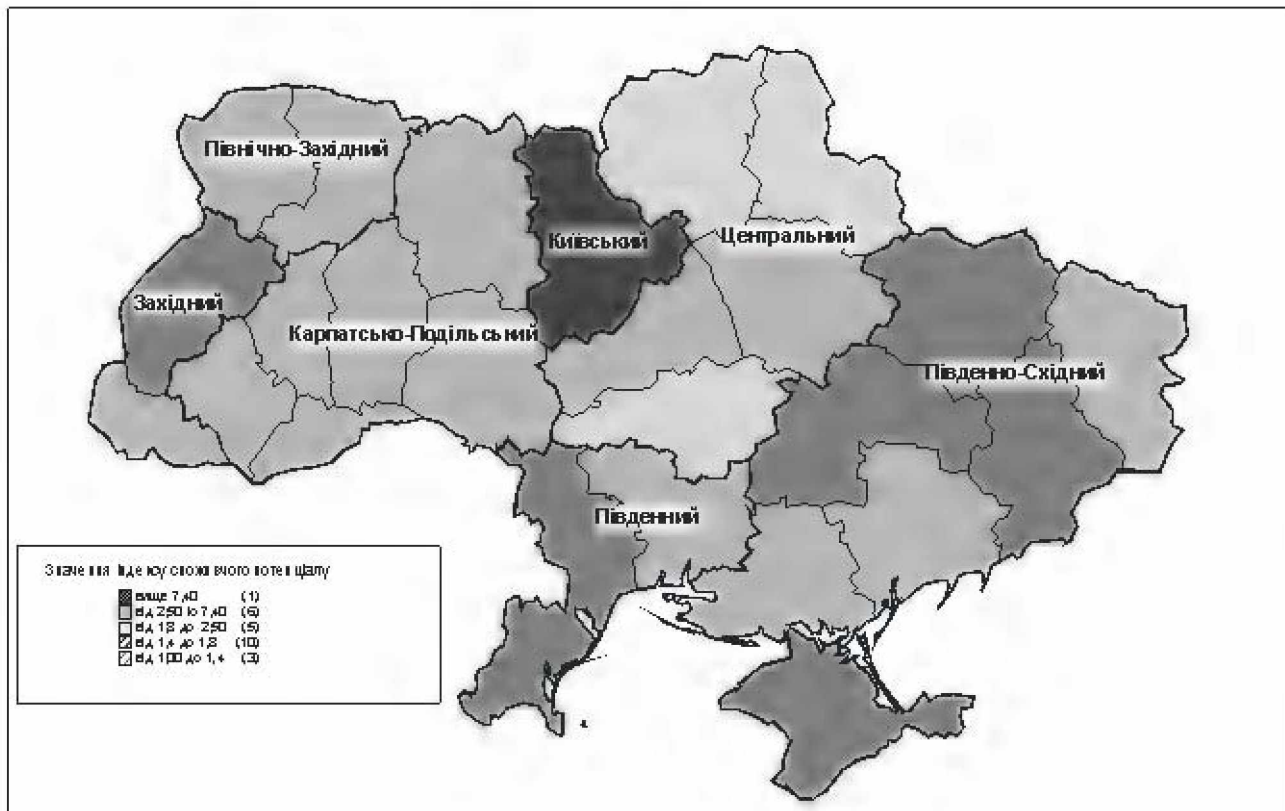

Рис. 3. Районування території України за індексом споживчого потенціалу по областях

Розрахунок індексу споживчого потенціалу для регіонів України [4]

Області	Кількість		Роздрібний товарообіг	Торгівельна площа	Міграція	Малі підприємства		ПІІ	Звільнення	Індекс
	населення	Дохід				Приріст населення	Приріст населення			
АР Крим	0,38489	0,24048	0,16304	0,36585	0,21087	0,25799	0,54962	0,08826	0,56376	2,61267
Вінницька	0,21536	0,14745	0,06200	0,16911	0,07624	0,07247	0,35878	0,01716	0,46980	1,43882
Волинська	0,03544	0,03823	0,03184	0,06341	0,09534	0,01611	0,74809	0,02566	0,84564	1,68579
Дніпропетровська	0,68168	0,52896	0,41982	0,62276	0,22911	0,30356	0,36641	0,22423	0,49664	3,61364
Донецька	1,00000	0,72816	0,39027	0,69756	0,07811	0,45596	0,22137	0,16050	0,00000	3,56031
Житомирська	0,11829	0,08875	0,03957	0,16585	0,08806	0,04559	0,35878	0,02201	0,89262	1,58102
Закарпатська	0,08870	0,04558	0,08304	0,08293	0,09513	0,05807	1,00000	0,06245	0,82550	2,12213
Запорізька	0,25821	0,23948	0,14924	0,22764	0,15085	0,14315	0,36641	0,16352	0,71141	2,17770
Івано-Франківська	0,12737	0,07601	0,01553	0,03577	0,11596	0,07267	0,76336	0,02923	0,79866	1,82067
Київська	0,91513	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	1,00000	0,59542	1,00000	0,26846	7,41178
Кіровоградська	0,04796	0,05268	0,01451	0,05203	0,00018	0,03472	0,25191	0,01467	0,91946	1,16092
Луганська	0,40998	0,26771	0,09363	0,25041	0,00000	0,13162	0,19084	0,01456	0,62416	1,77398
Львівська	0,43946	0,28733	0,26713	0,46667	0,08536	0,23979	0,71756	0,11031	0,36913	2,80787
Миколаївська	0,08644	0,08578	0,02685	0,07967	0,11632	0,08037	0,42748	0,02115	0,75839	1,48068
Одеська	0,39706	0,24769	0,20487	0,34309	0,10450	0,19209	0,47328	0,13236	0,65772	2,51811
Полтавська	0,17678	0,15830	0,08837	0,17398	0,14246	0,07588	0,15267	0,06036	0,67785	1,50453
Рівненська	0,06626	0,06082	0,03012	0,07480	0,12249	0,01863	0,87786	0,01296	0,81879	1,87062
Сумська	0,09166	0,08838	0,03719	0,15285	0,03990	0,04143	0,14504	0,04669	0,70470	1,15743
Тернопільська	0,05580	0,03102	0,00000	0,04228	0,11823	0,00839	0,58015	0,00311	0,87248	1,49109
Харківська	0,51087	0,38296	0,33383	0,42439	0,37290	0,27154	0,33588	0,09595	0,51007	3,00844
Херсонська	0,06239	0,04362	0,03600	0,09268	0,03414	0,04901	0,49618	0,01696	0,85906	1,47213
Хмельницька	0,12813	0,08946	0,03481	0,15772	0,07462	0,03828	0,40458	0,01001	0,78523	1,51075
Черкаська	0,12045	0,08437	0,03572	0,11545	0,14152	0,04106	0,25191	0,02965	0,77181	1,38073
Чернівецька	0,00000	0,00000	0,01681	0,00000	0,15601	0,00000	0,72519	0,00000	1,00000	1,65396
Чернігівська	0,07553	0,07538	0,03010	0,15285	0,09433	0,02229	0,00000	0,02146	0,78523	1,04930

аналіз статистичних значень врахованих факторів споживчого потенціалу [5]. За його результатами були отримані наступні пари тяжіння: Волинська – Рівненська, Закарпатська – Івано-Франківська, Житомирська – Тернопільська, Полтавська – Черкаська, Херсонська – Дніпропетровська, Миколаївська – Одеська, Чернігівська – Сумська, АР Крим – Херсонська, Чернівецька – Тернопільська, Запорізька – Дніпропетровська, Львівська – Закарпатська.

За підсумками інтерполяційного та кореляційного аналізу було здійснено районування території України за рівнем споживчого потенціалу та виділено сім районів України за особливістю умов споживання населення. Райони значно відрізняються між собою за розмірами площі та рівнем споживання населення, що пов'язано з територіальними диспропорціями у розміщенні продуктивних сил та розвитку областей. За отриманими даними п'ять районів мають підвищені показники споживчого потенціалу вище середнього, два райони відзначаються низьким рівнем споживчого потенціалу (рис.3). До районів з підвищеними показниками відноситься Київський, Південно-Східний, Південний, Західний та Північно-Західний.

Київський район включає тільки Київську область та має найбільший показник споживчого потенціалу в Україні. У порівнянні з іншими регіонами має відносно вищий рівень життя населення, найбільший рівень доходів та зайнятості населення, особистих витрат населення та розвитку інфраструктури обслуговування населення, що пояснюється столичним статусом Київської області. Такий високий показник споживчого потенціалу в області формується завдяки показникам м. Києва, в якому акумулюються фінансові та ресурсні потоки країни. В регіоні існує значний розрив між м. Києвом та територією Київської області.

Південно-Східний район включає територію Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Луганської, Запорізької, Херсонської областей та АР Крим. Район є найбільшим за своєю площею та сумарним споживчим потенціалом. Серед головних умов формування споживчого потенціалу в регіоні можна виділити значну кількість населення, порівняно високий рівень заробітної платні, трудової зайнятості населення, акумулювання особистих банківських вкладів, значний потік ПІІ в області району. Причинами цього є високий рівень індустріалізації областей, велика мінерально-ресурсна база району, великі обсяги експортних та зовнішньоекономічних операцій, високий рівень урбанізації території та розвитку регіональної промислової і соціальної інфраструктури. Показники по окремих областях району є неоднорідними, до його складу входять Херсонська та Луганська області з меншими показниками споживчого потенціалу, але як показує аналіз вони тяжіють саме до Південно-Східного району.

Південний район об'єднує Одеську та Миколаївську області. Район має середні показники споживчого потенціалу по Україні і виокремлюється за факторами тяжіння та компактності території. Район характеризується високим рівнем міського населення, прикордонним положенням, розгалуженою інфраструктурою морського транспорту, розвитком машинобудівної, легкої та харчової промисловості. При цьому в районі існує значна нерівність в споживчому потенціалі між адміністративними центрами та районами областей, є території в межах яких сформувалась досить складна соціально-економічна ситуація.

Західний район формують Львівська та Закарпатська області. Район відрізняється вигідним географічним положенням, що сприяє розвитку його зовнішньоекономічних зв'язків. Демографічна ситуація в регіоні відносно краща, чим в Україні загалом. Формування доходів населення відбувається через широке залучення в економіку областей іноземних інвестицій, доходів від роботи гірничодобувної галузі, лісового господарства, машинобудування, туризму, сфери зовнішньоекономічної діяльності. До негативних процесів, які діють в районі, слід віднести погіршення якості трудових ресурсів через виїзд за кордон, зменшення частки випуску високотехнологічної продукції, загострення екологічних проблем району, гальмування розвитку рекреаційної сфери.

Північно-Західний район включає Ровенську та Волинську області. Області характеризуються середніми показниками споживчого потенціалу. До загальних характеристик району слід віднести переважно аграрний характер економіки, переважання сільського населення, значний транзитний потенціал території, значні лісові ресурси. Серед позитивних факторів формування споживчого потенціалу треба вказати стабільну демографічну ситуацію у вказаних областях, прибутки за рахунок робітничої еміграції за кордон, розвиток харчової промисловості. До негативних складових слід віднести слабкий розвиток переробної промисловості, занепад аграрного комплексу в регіоні, низьку густоту населення та недостатній розвиток транспортної інфраструктури.

До районів з низьким показником споживчого потенціалу відносяться два райони – Центрально-Східний та Центрально-Західний, які включають до свого складу 11 областей України. В склад Центрально-Східного району входять Чернігівська, Сумська, Полтавська, Черкаська та Кіровоградська області. Район відзначається найменшим сумарним споживчим потенціалом в Україні. В структурі господарства областей переважає аграрний сектор, більша частина населення проживає в сільській місцевості, незначна густота населення та низький рівень розвитку промислової та соціальної інфраструктури є факторами зниження споживання населення.

Центрально-Західний район має в складі Житомирську, Вінницьку, Хмельницьку, Тернопільську, Чернівецьку та Івано-Франківську області. Район має схожі умови споживання населення, але відрізняється більшою густотою сільського населення та близьким розташуванням до західного кордону, що сприяє трудовій міграції населення за

кордон. Проте рівень розвитку та ефективності дії промисловості в регіоні низький. Значні труднощі виникають при веденні сільського господарства в гірських районах та Поліссі.

Саме області, які входять до складу Центрально-Східного та Центрально-Західного районів, потребують першочергової розробки спеціальної програми регіональної політики з метою підвищення якості життя населення, збільшення інвестиційної привабливості території.

Таблиця 2.

Ранжування областей України за значенням індексу споживчого потенціалу та витрат населення в 2003 р.

Області	Індекс	Ранг	Витрати населення, млн. грн.	Ранг
Київська	7,411781	1	35835	1
Дніпропетровська	3,613643	2	16561	3
Донецька	3,560314	3	17923	2
Харківська	3,008444	4	14598	4
Львівська	2,807873	5	10408	6
АР Крим	2,612669	6	9862	7
Одеська	2,518109	7	10639	5
Запорізька	2,177699	8	8559	8
Закарпатська	2,122127	9	4221	16
Рівненська	1,870623	10	4167	18
Івано-Франківська	1,820673	11	4057	19
Луганська	1,773981	12	8172	9
Волинська	1,685791	13	3467	23
Чернівецька	1,653956	14	3200	25
Житомирська	1,58102	15	4175	17
Хмельницька	1,510754	16	5127	12
Полтавська	1,504525	17	6031	10
Тернопільська	1,491086	18	3241	24
Миколаївська	1,480676	19	4451	13
Херсонська	1,472127	20	3692	22
Вінницька	1,438821	21	5149	11
Черкаська	1,380731	22	4281	15
Кіровоградська	1,160924	23	3867	21
Сумська	1,157434	24	4400	14
Чернігівська	1,049302	25	4006	20

Окремим питанням є дослідження споживчого потенціалу з точки зору регіонального природокористування. Для областей з високим споживчим потенціалом буде характерним більш високий рівень антропогенного навантаження на навколишнє середовище в тому числі внаслідок збільшення особистого споживання. Серед проблем, які зумовлені нераціональним забезпеченням особистого споживання можна назвати дефіцит та зниження якості питної води, підвищену енергоємність житлово-комунальної сфери, проблему збору та утилізація відходів. Окремо стоїть питання ефективності особистого споживання в залежності від умов проживання та основного роду діяльності населення, наприклад, споживання природних ресурсів сільським та міським населенням має свої особливості. В сільській місцевості на перші позиції виходить дбайливе використання земельних ресурсів. Такий підхід до розгляду споживання та його потенціалу вимагає визначення балансу між наявними ресурсами та особистим споживанням в обласному розрізі, визначення ефективності процесу особистого

споживання та розробки рекомендацій щодо зменшення ступеня нераціональності споживання. З аналізу картосхеми (рис. 2) видно, що проведення таких робіт необхідне, перш за все, для районів з високим споживчим потенціалом для запобігання утворенню екологічно небезпечних ситуацій.

За допомогою ранжування областей України за показниками споживчого потенціалу та витрат населення було проведено співставлення областей за наявними можливостями підвищення споживання (Таблиця 2). За результатами ранжування було виділено три групи областей:

1. Області, рангові номери яких по двох колонках співпали (сірий колір в колонці Ранг 2). До них відноситься Київська, Харківська та Запорізька області. На сьогодні, витрати в цих областях відповідають споживчому потенціалу і в наступному будуть збільшуватись повільно.

2. Області, в яких ранг споживчого потенціалу дещо перевищує ранг витрат населення (сірий колір в колонці Ранг 1). Це Дніпропетровська, Львівська, АР Крим, Житомирська, Тернопільська, Херсонська області. Для вищезгаданих областей можна спрогнозувати підвищення особистого споживання.

3. Області, в яких ранг споживчого потенціалу значно перевищує ранг витрат населення (чорний колір в колонці Ранг 1). Це наступні області: Закарпатська, Рівненська, Івано-Франківська, Волинська, Чернівецька. Всі вони відносяться до областей із середнім та низьким показником споживчого потенціалу, але результати ранжування показують, що витрати населення в цих областях в найближчий час при наявності стабільного економічного положення можуть значно зрости.

Питання вивчення територіальної організації особистого споживання в рамках географії споживання в Україні є на сьогодні дуже актуальним. Це пов'язано з трансформаційними змінами в економіці та суспільстві, які вимагають всебічного аналізу та дослідження нової ситуації, її подальшого прогнозування та вдосконалення процесу споживання. Подальший розвиток географії споживання в нових умовах пов'язаний з розробкою і поглибленням теоретичних та методичних засад науки. Для узагальнення інформації про територіальні особливості формування процесу споживання запропоновано поняття споживчого потенціалу, як характеристики можливості для споживання продукції в регіоні. Розрахунок споживчого потенціалу для областей України на основі сумарної дії факторів, які лімітують особисте споживання дозволив провести оцінку споживчого потенціалу України в розрізі областей та здійснити районування території за особливостями споживчого потенціалу. Отримані дані показали високий рівень диспропорції у формуванні споживчого потенціалу областей, що в майбутньому може привести до труднощів в регіональному соціально-економічному розвитку. На основі отриманих даних територія України була поділена на сім районів, п'ять з яких характеризуються високим рівнем споживчого потенціалу – Київський, Південно-Східний, Південний, Західний, Північно-Західний, два – недостатнім рівнем споживчого потенціалу – Центрально-Східний, Центрально-Західний.

Райони з достатньо високими показниками споживчого потенціалу потребують розробки регіональної політики, що направлена на збереження та підвищення споживчого потенціалу областей, оптимального використання можливостей збуту продукції, забезпечення високого рівня ресурсозбереження в особистому споживанні. Райони з низьким рівнем споживчого потенціалу потребують реалізації державних програм, а також приватних ініціатив, які б стимулювали можливості особистого споживання, підвищували рівень життя населення, створювали умови для економічного розвитку, масового залучення інвестицій.

Завдяки аналізу отриманих матеріалів можна провести прогнозування подальшої ситуації на українському споживчому ринку. З одного боку, це пов'язано з тяжінням підприємств до найбільш ефективного збуту своєї продукції, що найбільше можливо в п'яти районах з підвищеними показниками споживчого потенціалу. Особливо привабливими в

цьому відношенні є Дніпропетровська, Львівська області та АР Крим. Іншим вектором тяжіння можуть стати області, які мають значний розрив між ранговим місцем споживчого потенціалу та рангом реальних витрат населення. До них відносяться п'ять областей західної України. Проте абсолютна величина зростання даних областей буде залишатись нижчою ніж у областей, що відносяться до районів з високими показниками споживчого потенціалу.

Подальший хід досліджень в галузі географії споживання України потребує більш детального врахування структури споживання та факторів, під дією яких вона формується, просторового аналізу споживчої ситуації в Україні та надання прогнозів та рекомендацій щодо удосконалення процесу споживання. Окремих досліджень та наукових пропозицій потребують прикладні аспекти географії споживання, які можуть бути використані в галузі державного управління, маркетингу, раціонального природокористування, соціології.

Література:

1. Калашников Т.М. Основные положения географии потребления // Вестн. Моск. ун-та. География. – 1994. – № 4. – с. 25-31.
2. Калмуцкая Э.И. География потребления. – Черновцы: изд-во Чернов. ун-та, 1980. – 75с.
3. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України. – К.: Державний комітет статистики України, Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, 2001. – 32с.
4. Статистичний щорічник України 2003. – К., 2004. – 632 с.
5. Хартет П. Пространственный анализ в экономической географии. – М., 1968. – 320с.

Summary:

Main factors influencing on the formation the level of regional consumption were studied. The conception of regional consumption potential was grounded and districting of the territory of Ukraine in accordance with consumption potential was carried out. The prediction of consumption level changing in the regions of Ukraine in near future was developed.

УДК 911.3:477.84:308:477.84

Наталія ФЛНТА

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ КОМПЛЕКС, ЙОГО СУТЬ І МІСЦЕ В РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Кінець XX ст. і початок XXI ст. характеризуються підвищенням розвитку соціальних галузей людської діяльності в господарських комплексах різних типів країн. У розвинутих країнах вони займають пріоритетне місце і визначають їх загальне соціально-економічне становище в світі. До найбільш розвинутих галузей соціальної сфери відноситься культурно-освітній комплекс, який виконує найважливіші суспільні функції, пов'язані із забезпеченням виробничих, духовних і матеріальних потреб суспільства. Вони (функції) особливо посилюються в сучасний період, коли світова спільнота переходить від індустріального до інформаційного (інтелектуального) етапу розвитку. Тому науковий і виробничий потенціали країн спрямовані на розробку теоретичних і прикладних проблем розвитку, структури і територіальної організації різних галузей соціальної сфери, зокрема культурно-освітнього комплексу (КОК).

Дослідження КОК в географічному (просторовому) плані почали закладатися в Україні у кінці XX ст. Вони були спрямовані на вивчення окремих складових цього комплексу, передусім освіти. Проте вже в цей період виникає необхідність інтегрального, системного підходу до дослідження освіти в тісному зв'язку з галузями соціальної сфери, які безпосередньо обумовлюють її розвиток і впливають на всі сфери життєдіяльності людей. Найбільше освіта пов'язана із закладами культури (при широкому її розумінні), і утворює культурно-освітній комплекс.

Розглянемо основні складові цього комплексу.